

BAÁN BEÁTA – TÓTH-BENCZE TAMÁS

KATOLIKUS ELEMI ISKOLA BALATONFÜREDEN

A településünk katolikus hagyományai, mint minden régi településé Szent István idejében gyökerezik. Több száz évre feledésbe merültek, hogy aztán újra felfedezzük a régi templomokat, pontosabban a templomok romjait. Tudjuk, hogy Szent István úgy rendelkezett, hogy minden 10 falu építsen templomot, amelynek felszerelése közös feladata a királynak, a püspöknek és a népnek. A falu adjon 2 telket, 2 szolgát, lovat kancával, hat ökröt, két tehenet, 30 aprómarhát. Ruhákról, oltártakaróról a király gondoskodik, a plébániáról és a könyvekről a püspök.

A mai Füred területén 2 Árpádkori templomról tudunk: a Vázsonyi út mellett a néhai Papsoka falu templomának romja és a Füred falu részén álló ma Zsidó Kiválóságok Háza közelében állt, az elpusztult Margit templom.

A törökök visszaszorítása után a Dunántúlon – földesuraik új vallását követve¹ – a megmaradt kevés számú lakosság áttért a lutheránus hitre. Környékünkön jelentős hatása volt enyingi Török Bálintnak, aki már 1531-ben református iskolát létesített Pápán. Török Bálint ugyancsak Bálint nevű prédikátora vitte az új vallást a környező falvakba, Somogy és Veszprém vármegyékbe. A Nádasdy család által támogatott Dévai Mátyás (1500–1545) prédikátor a Balaton mellett „reformálta meg” a katolikus híveket. Könnyű helyzetben volt, mert a közeli Veszprém csak papíron volt püspöki székhely, a török hódítás miatt az itteni javadalmakat nem lehetett élvezni. Az akkori püspök Kecsethy Márton maga is szimpatizált a reformátákkal, olyanmódon, hogy hamarosan áttért az evangélikus hitre és megnősült. A Dunántúl nagy reformátorai: Dévai Bíró Mátyás, Huszár Gál, Sztáray Mihály Calvin tanításait követték, s ennek eredménye lett, hogy a Balaton környékének lakossága – ahogy akkor nevezték – a svájci mintát, a helvéciai vagy helvét hitvallást követte.

A következő évszázadban a veszprémi katolikus püspökök gyorsan váltották egymást, volt, aki csak pár hónapra töltötte be a hivatalát. Többnyire megse fordultak Veszprémben, vallási, ideológiai hatásuk a környező település lakosságára nem volt.

Az igazán nagy hatású püspök Padányi Bíró Márton, aki a rekatolizáltakra jellemző vehemenciával állt a katolikus egyház szolgálatába, s egyben istenítve követte Mária Terézia királynőt. Azzal kellett szembenéznie, hogy a hozzátartozó közsé-

gek közül 141-nek csak protestáns lelkésze van, katolikus nincs. Egyházlátogatása során feljegyeztette, hogy Füreden mindössze két katolikus család van, – Csizmazia és Darab családok – katolikus iskola és templom nincs. A 2 család Paloznakra jár át gyakorolni a vallását. Kétségtelen Padányi érdeme mecénási, építetói tevékenysége, az egyházmegye kulturális felvirágoztatása, ám sokat rontott a felekezetek egymás mellett élésének lehetőségén. Az erőszakos térítése, a templom foglалások, a reformátusok és a katolikusok egymás ellen uszítása sok kárt okozott az embereknek.

Füreddel kapcsolatban megjegyezte, hogy mindenképpen létre kell hozni egy katolikus iskolát, s ehhez a helyieken kívül a tihanyi apátság segítségét kell kérni.

Az 1700-as évek közepén járunk, egyre több német ajkú telepes költözik be a vármegyébe, ők valamennyien katolikusok, más vallású nem jöhetett. Érkeznek a környező falvakba is, valamint a bencések kezelésében lévő fürdő is fejlődésnek indul. A fürdő alkalmazottai letelepednének, családot alapítanak, az ő gyerekeik katolikus szellemű oktatását biztosítani kellene. Jóval Padányi Bíró Márton halála után, 1777-ben hozza meg Mária Terézia a Ratio Educationis kezdetű rendeletét, amelyben az oktatásügyet egységesíti, centralizálja, s kimondja a tankötelezettséget, amely faluhelyen még mindig nem tud megvalósulni.

Újabb 100 évnek kell eltelnie ahhoz, hogy az Eötvös József nevével fémjelzett népoktatási törvény valóban kötelezővé tegye 6-tól 12 éves korig a népiskolába járást.

Bár Zákonyi Ferenc szerint 1813 előtt volt katolikus iskola Füreden, ennek írásos nyomára nem bukkantunk. Valóban javasolta Padányi Bíró Márton, hogy létesüljön a faluban a tihanyi apátság támogatásával katolikus iskola, ám a hívek alacsony száma miatt Padányi idejében ez nem valósulhatott meg. Még úgy sem, hogy – ismét a Zákonyi-féle monográfiára² hivatkozva – a helyi földbirtokos galánthai gróf Esterházy / Eszterházy Károly Imre Flórián Antal József Ignác Xavér³, egri püspök is támogatta volna az építkezést, ami viszont azért problémás lehetett némileg, mert a szóban forgó egyházi főrang 1799. március 15-én Egerben elhunyt, 17-én helyezték végső nyugalomra az egri főszékesegyház kriptájában. Padányi pedig már 1762-ben meghalt. Az Eszterházy család Arácson

volt birtokos, ennél fogva életszerűbb lett volna, ha inkább egy arácsi iskola felállítása mellett áll ki, de az 1800-as évek elején sem ő, sem Padányi ezt már nem tehette meg. A füredi katolikus iskoláról az első híradások az 1860-as évek elején olvashatók.

Az 1858-ban felvett kataszteri térképen 727 számon feltüntetett 33. sorszámú épület a veszprémi káptalan tulajdonában volt. Ez a terület beazonosítható ma is: ez volt a piros iskola megépülése előtt a katolikus iskola és a tanítói lakás. Az épület helyi, egyedi védelem alatt áll, a nyilvántartási száma: 78., helyrajzi száma: 2130.

A piros iskola megépülését követően a katolikus óvodának adott helyet, ma lakások vannak benne.

A Zákonyi által megadott forrásban iskola létesítéséről szó nincs, a füredi katolikusok 1813-ban és 1824-ben is eredménytelenül kérvényezték az iskola felállítását.

Az iskola ügyét 1828-ban sikerült rendezni, az Esterházyak, valamint a tihanyi apát vállalták az iskola épületének megvételében, illetve az iskola megszervezésében a rájuk eső részt. 1828. március 8-án a füredi katolikusok nevében Polányi Péter, Varga Ádám, öreg Darab József és mások vállalták, hogy a tanítónak minden pár fél mérce⁴ búzát és 15 krajcárt, minden fél pár egy fickó⁵ bort és 8 krajcárt ad, továbbá minden gyermek tanításáért 30 krajcárt, minden gyermek után 3 krajcár gyertyapénzt, a harangozásért egy kila⁶ búzát és minden pártól 15 krajcárt adnak, a tanító tűzifáját az erdőről hazahordják, és ha az uraság rétet ad neki, akkor azt letakarítják és hazahordják. Az 1828. december 31-i apátsági tiszttartói kimutatás szerint az iskolaépület számára 1826. március 31-én 1000 forintért megvásároltak Sziládi János zsellérházát. Az új iskolaépületet, amelyben helyet kapott a tanítói lakás és maga az iskola is, Vízler János kőművesmester építette. Vörös Dániel asztalos készítette a padokat, asztalt és táblát. Az építkezés 4165 forintba került, amelyet fele-fele részben a káptalan és az apátság fizetett ki.

Az 1846. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint az „oskolamester” háza két szobából, konyhából, kamrából, istállóból, félszerből és boltozott pincéből állt. Az iskolahelyiség egy szoba, amely ugyanebben az épületben volt. A tanítónak volt egy kertje, krumpliföldje és rétje. A veszprémi káptalantól állandó segélyként 150, az apátságtól 122 váltóforintot kapott. Annyi tűzifa járt neki, mint egy zsellérházhoz. Minden házaspártól kapott fél mérce eleséget és 5 váltókrajcárt. Az úgynevezett stólabeli járandósága kihirdetésért 8, temetésért 30

krajcár volt. A szülők minden gyermek tanításáért 30 krajcárt fizettek neki.

1853-ban rendszeres fizetéssel járó állást létesítettek egy tanító részére. Az első tanítók neveit nem ismerjük. Sváb Lajos⁷ 1860/1861 táján kezdett el tanítani Balatonfüreden, őt követte 1895-ben Szőke Dániel⁸, akit 8 jelentkező közül választották meg. Szőke Dániel még az 1920-as években is tanított, majd 1924-ben nyugállományba vonult.

1872-re már kicsinek bizonyult az épület, kényeszerű megoldásokkal próbálkoztak, többnyire valamelyik hívő lakásán – azokat váltogatva – folyt a tanítás, de ez igazán nem vált be, így az 1872. április 2-án megtartott iskolaszéki ülésen úgy döntöttek, hogy a katolikus iskolát sürgősen bővíteni (és javítani) kell. A veszprémi káptalan és a tihanyi apátság természetesen vállalta, hogy eleget tesz az iskolaszék kérésének, állták az ezzel kapcsolatos költségeket, amelyek 64 forintot tettek ki. A tanítói lakásból is tantermet alakítottak ki, az utcafrontra néző gazdasági épületet pedig átalakították tanító lakásnak. Az iskolaszék a november 1-jén megtartott ülésén köszönetét fejezte ki az iskola javításáért és bővítéséért.

Az 1890-as évekre az iskola nádtetős épülete elviesedett, rossz állapotba került, a zalaegerszegi tanfelügyelőség nem találta oktatásra alkalmasnak, és új iskola felállítására kötelezte a római katolikus egyházközséget.

1910-ben már egy második tanítót is választottak Szőke Dániel mellé, Kecskés Lajos⁹ kántortanító személyében.

Az 1912. novemberi közös nyilatkozat szerint a veszprémi káptalan több füredi ingatlant is átadott a füredi római katolikus hitközségnek. Többek között: majorság a Belsőségben a 68. hrsz.-on, szántóföld a Szőlőfő dűlőben, rét a Fűzberek dűlőben, valamint a 78. hrsz.-on a 44. sz. ház (korcsma) udvarral és kerttel, ez utóbbi, amin a „Beszálló” vendégfogadó is állt. Mivel a fürediek a telket templom építésére szerették volna felhasználni azt a telket, amelyen a Beszálló fogadó állt fél áron kapták meg. Az ingatlanokat 1919 márciusában írták át a telekkönyvi nyilvántartásban a fürediek nevére. [Pálóczi Horváth Ádám térképén (1785) a 21. számon már jelölve, a veszprémi káptalan tulajdonában levő épület. Az 1858-as kataszteri térképen pedig a 859-es parcellán, a 44. sz. épület.]

Az 1913. március 12-én megtartott római katolikus iskolaszéki ülésen – az időközben Pápára távozott Kecskés Lajos helyébe – Fenyves [1898-ig Freisusz] József¹⁰ – addig karmacsi – kántortanítót

választották meg egyhangúlag, de neki az 1919-es Tanácsköztársaság alatti szerepvállalása miatt le kellett mondani az állásáról és távoznia kellett, helyére sárszegi Baán László¹¹ – korábban kishantosi – tanító érkezett. Ő 1924-ben első tanító lett a nyugalmába vonult Szőke Dániel helyett, illetve 1931-től igazgató-tanító.

1927 tavaszán megkezdték az – ekkor még épülő – új plébániatemplom mellett az új katolikus iskola (ma: Arácsi u. 2.) építését is, 40 000 pengőbe került az emeletes épület, terveit Fábián Gáspár¹² készítette, a kivitelezést Uhrinyi Kovács Ferenc, esztergomi építési vállalkozó végezte. A három modern tanterem mellett, egy tanítói lakást is kialakítottak benne. Egyúttal egy harmadik katolikus tanítói állást is létesítettek, Nacsády József 1928 novemberében töltötte be azt, majd hamarosan egy negyedik tanítói állást is létrehozottak, az egyházközség 1929. október 20-án megtartott tanácsülésén döntött erről, amelyre az 1930. augusztus 15-én megtartott ülésén Bányai Margitot választották meg. Továbbá arról, hogy a régi iskola melletti volt kántortanítói lakásba a Jézus Szíve népleányok költözhetnek be, amit 1930. szeptember 1-jén meg is tettek. A régi iskola tangermeiben az egyik néplány. Viskovszki Beatrix kultúrtermet rendezett be, ahol előadásokat szerveztek, majd 1933. február 13-án megnyílt az egyházközségi katolikus óvoda (kisdedővő) a régi katolikus elemi iskola épületében, kezdetben, mint az egyházközség magánóvodája, az óvónői feladatok ellátását az egyik Jézus Szíve népleány vállalta el. A következő évben (1934) a tanügyi hatóság támogatását elnyerve, államilag támogatott óvoda lett, hivatalosan ekkortól működött. Az óvodát az 1948-as államosítás során szüntették meg, valamint a szomszédos, a Jézus Szíve Népleányok rendháznak otthont adó épületet is, a ré-

gi iskola épületében két tanítói lakást alakítottak, ma ez, és másik épület is lakásokként funkcionálnak.

Padányi idejében 2 katolikus családról tudunk, 200 évvel később, 1931-ben a 2604 magyar lakosból 1419 a katolikus, 926 a kálvinista, 1187 a zsidó, 64 a lutheránus vallású. A római katolikus lexikon szerint 1900 – 1920 között a katolikusok száma 100%-kal nőtt. [Az első világháborút követő betelepülések ismét tovább növelték a katolikus vallású lakosok részarányát.] A katolikus felekezet számának látványos növekedése a pápai nuncius érdeklődését is felkeltette. Füredre látogatásában talán a volt helyi plébános dr. Luttor Ferenc kapcsolatrendszere, népszerűsége is közrejátszott, hiszen éppen ezeitől ő is Füreden tartózkodott. A nuncius 1929. szeptember 5-én érkezett Veszprémből hogy megtekintse az egyházi épületeket. A templom felé vezető utat virágot szóró gyerekek sorfala között tette meg. Nánay Sándor világi elnök köszöntő beszédében a füredi katolikusok nevében a Szentatya iránti hűséget nyilvánította ki. Nem csak a hitünk, de nemzeti történelmünk is kötelez a pápa (XI. Pius) iránti hűségre – fogalmazott Nánay. A nuncius a templomban válaszolt Nánay szavaira – magyar nyelven. A plébániai látogatást követően – ahol Babits Endre plébános volt a házigazda – a nuncius el látogatott a fürdőtelepre, s ott találkozott Luttor Ferencel, aki ekkor már pápai követ volt.

Az iskolát egy évvel előbb, 1928 szeptember 8-án szentelte fel Rott Nándor veszprémi püspök.

A piros iskola felszentelése, a bejáratnál Rott Nándor püspök áll
(Baán Beáta hozzájárulásával)

A vezetésével szenteléskor Rott Nándor püspök Baán Lászlót bízta meg, majd ezt követően – 1931-től – nevezte ki igazgatónak.

Baán László, aki a piros templom kántori feladatait is ellátta az iskola emeletén lakott családjával: feleségével és két gimnazista fiával.

A tanulólétszám növekedésével néhány éven belül tanteremmé kellett alakítani a szolgálati lakást, új lakást jelöltek ki a család számára, az azóta lebontott Ady u. 43. szám alatti tornyos házat, amelyben később óvoda létesült. Ma lakóház és üzletek vannak a helyén. A II. világháború alatt 1944 tavaszától rendszeressé váltak a bombázások, az egyik fontos célpont a vasútállomás volt. Bár a füredi nem számított stratégiailag fontos csomópontnak mégis úgy gondolták, hogy a szolgálati lakás túl közel van a vasútállomáshoz és kérték, hogy elköltözhessenek. Az új szolgálati lakás a Petőfi Sándor utca 22. szám alatti (mai számozásnál: 12.) Nagy Róza féle ház lett. Az 1897-ben épült háznak is igen érdekes a története. Az arácsi származású Nagy Róza, Vaszary Kolos házvezetőnője építtette.

Jegyzetek:

1. A „*cuius regio, eius religio*” (latin) = „*akie a föld, azé a vallás*” elvének alapján. A szokásjog a XVI. századból ered, amikor az 1555-ben megkötött augsburgi (vallás)béke értelmében a fejedelmek szabadon választhattak a római katolikus és az evangélikus felekezetek közül, alattvalóiknak pedig követniük kellett a fejedelem választását, vagy elköltözhetek egy másik fejedelemségbe. Ugyanakkor a béke arról is rendelkezett, hogy ha egy katolikus főpap (ezt követően) áttért a református vallásra, akkor hivatalát és vagyonát is elvesztette, továbbá megszüntette az egyházi birtokok magántulajdonba vételének lehetőségét (szekularizáció), ami némileg lassította a főnemesség körében a protestanizmus térhódítását. Később ez úgy ment át a gyakorlatba, hogy a földesúr vallását követnie kellett a birtokán élőknek is.
2. Zákonyi Ferenc: Balatonfüred: Adalékok Balatonfüred történetéhez a kezdetektől 1945-ig. Veszprém: 1988.
3. 1725. május 4-én keresztelték meg Pozsonyban.
4. mérce – régi magyar, kb. negyed vékának, máshol egy vékának megfelelő űrmérték. A véka (a német Vierdung kifejezésből) tájegységenként változó, és 15 és 25 kg közötti búzának megfelelő tömeg értendő alatta. Esetünkben a fél mérce minimum megközelítőleg 2 kg búza lehetett.
5. fickó – másképpen fucsi, méricske: fából készült, kisebb merítőedény.
6. kila, latinul: cila – régi magyar űrmértékegység, általában a bácsi kilát értették alatta. 1 bácsi kila = 3 pozsonyi mérő, kb. 140 kilogramm (gabona) tömegnek felelt meg.
7. **SVÁB** [Schvább] **Lajos** (Zalaszántó [Zala vármegye], 1837. március 8. – Balatonfüred, 1895. január 14.) néptanító, kántortanító. Apja Schvább József községi írnok és jegyző, anyja Szalay Rozi volt. 1853 körül kezdte tanítói munkáját, 1860-tól vagy 1861-től működött Balatonfüreden, haláláig a füredi katolikus iskola néptanítója volt. A balatonfüredi katolikus ótemetőben (Vázsonyi u.) helyezték végső nyugalomra 1895. január 16-án.
8. **SZŐKE Dániel** (Völcsej [ma: Völcsej – Sopron vármegye], 1869. augusztus 15. – Zalaegerszeg, 1943. május 9.) kántortanító – valószínűleg 1924-ben ment nyugdíjba, majd 1926 októberében Balatonfüredről Zalaegerszegre költözött.
9. **CSIZMAZIA DARAB József** (Balatonfüred, 1885. december 8. – Balatonfüred, 1969. május 15.) gazda, politikus
10. **DARNAY Erzsébet** (Balatonfüred, 1900. november 20. – Balatonfüred, 1993. március 8.) tanítónő
11. **NÁNAY Sándor** (Újhodospuszta, 1864. február 22. – Balatonfüred, 1944. augusztus 30.) polgári iskolai igazgató
12. **POSTOBÁNYI Károly** (Szentbenedek, ma: Dunaszentbenedek [Bács-Kiskun megye], 1884. augusztus 24. – Balatonfüred, 1969. december 1.) fűszer- és vegyeskereskedő
13. **PAPP Kálmán** (Balatonfüred, 1893. március 13. – Balatonfüred, 1956. szeptember 13.) ipartestületi jegyző
14. **BAÁN László** (Lengyeltóti, 1888. február 13. – Veszprém, 1978. március 29.) kántor, igazgató-tanító
15. **szini SEBŐ Gusztáv** (Nyárad, 1885. október 25. – Győr, 1957. augusztus 31.) telekkönyvezető

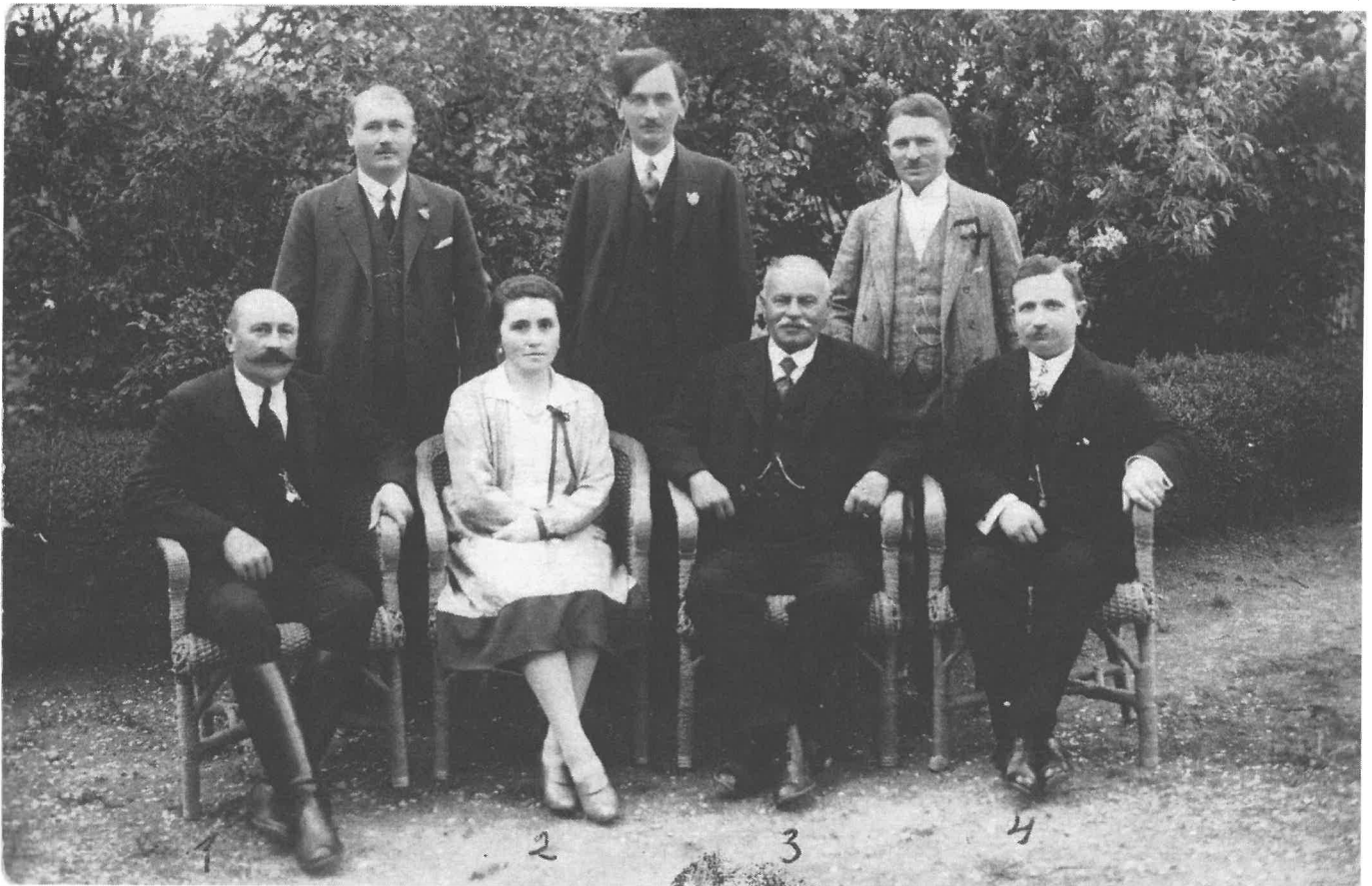
Nagy Róza egyenesági örökösök és végrendelet nélkül halt meg, az oldalági rokonok szerettek volna túladni a villán, ami végül a füredi katolikus gyülekezet tulajdonába került és így lett belőle igazgatói szolgálati lakás.

1948-ban államosították az egyházi iskolákat, a tanárokat az állami iskolák átvették. A katolikus iskola igazgatójának is felajánlották a beosztott tanítói állást, amely mellett valószínű, hogy nem kántorizálhatott volna. Nem írta alá a szerződést, így egy évvel a nyugdíjazása előtt munka és kereset nélkül maradt volna, ha a borforgalmi vállalatnál dolgozó volt tanítványok nem kreálnak neki állást és nem intézik el, hogy fizetése is legyen.

A katolikus iskola története 1948-ban véget ért, az igazgató egy évvel később nyugdíjba tudott menni. Még 40 év múlva is igazgató bácsinak szólították az emberek: a tanítványok, azok gyerekei és unokái. Ha 40 évet ugyan nem is, de még 35-öt aktívan kántorizált eleinte a piros templomban, majd pedig a kerek templomban. A veszprémi kórházban hunyt el.

A katolikus óvoda 1928-ban nyílt meg a korábbi katolikus elemi iskola épületében.
(Brandl Rudolf felvétele – a kép eredetije magántulajdonban – a család hozzájárulásával)

A balatonfüredi római katolikus egyházközség világi vezetősége
Ülő sor: Csizmazia Darab József⁹ alelnök (1), Darnay Erzsébet¹⁰ tanítónő (2), Nánay Sándor¹¹ elnök (3),
Posztobányi Károly¹² templomatya (4).
Állnak: Papp Kálmán¹³ jegyző (5), Baán László¹⁴ vezető tanító, később igazgató-tanító (6), Sebő Gusztáv¹⁵ gondnok (7)
(Baán Beáta hozzájárulásával)